

Οικονομική Κρίση και Κοινωνικό Κράτος

Σάββας Γ. Ρομπόλης

Καθηγητής Παντείου Παν/μίου

Επιστ. Δ/ντής ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ

1. Εισαγωγή

Η διεθνής, η ευρωπαϊκή και η ελληνική οικονομία πλήττονται από το φθινόπωρο του 2008, από μία νέων διαστάσεων οικονομική κρίση και ύφεση, με την έννοια των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών και επιπτώσεων, σε σύγκριση με τις συντελούμενες οικονομικές κρίσεις κατά τον 20^ο αιώνα. Πράγματι, η σημερινή κρίση ξεκίνησε ως κρίση ενυπόθηκων δανείων υψηλού κινδύνου (χρηματοπιστωτική), μετεξελίχθηκε διεθνώς σε κρίση της πραγματικής οικονομίας (οικονομική κρίση και ύφεση) και εξελίσσεται σε κρίση απασχόλησης και εισοδήματος της μισθωτής εργασίας, με την σημαντική αύξηση της ανεργίας και των επιπτώσεών της στο κοινωνικό κράτος διεθνώς, στην Ευρώπη και την Ελλάδα.

Το ζητούμενο σήμερα για την ευρωπαϊκή οικονομία στις συνθήκες της οικονομικής κρίσης και ύφεσης και της υλοποίησης των περιοριστικών πολιτικών που απορρέουν, είτε από το Σύμφωνο για το ευρώ, είτε από το πρόγραμμα στήριξης του Δ.Ν.Τ. , της Ε.Ε. και της Ε.Κ.Τ. είναι ο στρατηγικός προσανατολισμός της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής.

Από την άποψη αυτή η σύζευξη εξαγγελιών και προσδοκιών για οικονομικά βιώσιμα και κοινωνικά αποτελεσματικά ευρωπαϊκά συστήματα κοινωνικής πολιτικής, επιβάλλει, τα συστήματα κοινωνικής πολιτικής στην Ευρώπη να αποκτήσουν χαρακτήρα αναβάθμισης του ρόλου και της θέσης τους, στην λειτουργία του ευρωπαϊκού οικονομικού και κοινωνικού σχηματισμού. Στην κατεύθυνση αυτή κεντρικής σημασίας ζητήματα αναδεικνύονται, τόσο τα θεωρητικά, όσο και τα συστημικά λειτουργικά ζητήματα του κοινωνικού κράτους καθώς και του ρόλου του στον ευρωπαϊκό ή εθνικό οικονομικό σχηματισμό.

2. Οικονομική κρίση και Κοινωνικό Κράτος

Το μείγμα κράτους-αγοράς, μετά την κρίση παραγωγής και κατανομής των πόρων που εφαρμόστηκε στις καπιταλιστικές οικονομίες την δεκαετία του 1970 αντικαταστάθηκε από την στρατηγική της απελευθέρωσης και της κυριαρχίας των αγορών και των οικονομικών της προσφοράς ως το κυρίαρχο μείγμα οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής του 21^{ου} αιώνα.

Πράγματι, το μείγμα αυτό που υπαγόρευσε την συγκεκριμένη συμπεριφορά των τραπεζών (χορήγηση δανείων υψηλού κινδύνου με δυσχέρεια αποπληρωμής τους) επέφερε την διεθνή χρηματο-πιστωτική κρίση καθώς και την σταδιακή διείσδυσή της στους αρμούς της πραγματικής οικονομίας στις ΗΠΑ και την Ευρώπη. Έτσι, η νεοκλασική του έμπνευση οδήγησε στην αποσύνδεση της δαπάνης της οικονομίας από το εισόδημα, με την ενίσχυση της κατανάλωσης (αφού το εισόδημα και η αύξησή του ήταν μικρότερη από το άθροισμα πληθωρισμού και παραγωγικότητας) με υπέρμετρο και υψηλού κινδύνου δανεισμό στις επιχειρήσεις και τα νοικοκυριά, προκειμένου να διατηρείται σε υψηλά επίπεδα η ζήτηση, η οικονομική μεγέθυνση και η αύξηση του ΑΕΠ¹.

Σ' αυτό το πλαίσιο της οικονομικής πολιτικής, η νεοκλασική προσέγγιση θεωρεί την σημερινή διεθνή οικονομική κρίση ως αποτέλεσμα εξωγενών παραγόντων που επιδρούν αρνητικά στην ομαλή λειτουργία και αναπαραγωγή του διεθνούς οικονομικού συστήματος, ενώ η κεϋνσιανή προσέγγιση θεωρεί την διεθνή οικονομική κρίση ως αποτέλεσμα ενδογενών παραγόντων που επιδεινώνουν ακόμη περισσότερο την ενυπάρχουσα ανισότητα της χρηματοδότησης του διεθνούς οικονομικού συστήματος².

Η εφαρμογή του νεοκλασικού μείγματος οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής δημιούργησε προϋποθέσεις εγκατάλειψης κάθε αναπτυξιακής και κοινωνικής πολιτικής, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια, στις ΗΠΑ και στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και με την προσήλωσή του στην αυστηρή δημοσιονομική και εισοδηματική πειθαρχία, τις ιδιωτικοποιήσεις και την αποκαθήλωση του κοινωνικού κράτους, ανέδειξε με τον πιο εύληπτο τρόπο ότι η σημερινή διεθνής οικονομική κρίση αποτελεί κρίση του καπιταλιστικού προτύπου της άνισης ανάπτυξης μεταξύ των παραγωγικών δυνάμεων της οικονομίας (εργασίας και κεφαλαίου) σε διεθνές επίπεδο.

Το ίδιο, στο πλαίσιο αυτού του μείγματος οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής οι κοινωνικές δαπάνες, θεωρούνται ως καταναλωτικές δαπάνες και ως εκ τούτου επιβάλλεται μακρο-οικονομικά η μείωση τους σε όφελος των παραγωγικών δαπανών, ενώ αντίθετα στην ανάλυση των δαπανών κατατάσσονται ορθά στην κατηγορία των αναπαραγωγικών δαπανών που η πραγματοποίησή τους έχει διευρυμένες επιπτώσεις στην λειτουργία του οικονομικού και κοινωνικού σχηματισμού. Παράλληλα, στο πλαίσιο αυτού του μείγματος οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής της

απελευθέρωσης και της κυριαρχίας των αγορών, το κοινωνικό κράτος θεωρείται ως παραγωγός δαπανών που επιβάλλεται να ελεγχθεί και μειωθεί η εξέλιξη τους, ενώ ορθά, κατά την άποψη μας, το κοινωνικό κράτος αποτελεί θεσμό μεταφοράς πόρων από γενεά σε γενεά και ως εκ τούτου οι συντάξεις και τα επιδόματα ενθικολογιστικά δεν υπολογίζονται στο εθνικό εισόδημα, εφόσον υπολογίζονται σ' αυτό οι καταβαλλόμενες στο παρελθόν εισφορές. Επίσης από την άποψη αυτή κεντρικής σημασίας ζήτημα αποτελεί ο αναδιανεμητικός ρόλος που έχει προσδώσει η οικονομική πολιτική στο κοινωνικό κράτος, ο οποίος για παράδειγμα στην Ελλάδα έχει σε σημαντικό βαθμό διαβρωθεί με την μετεξέλιξη του Κοινωνικού Προϋπολογισμού σε τμήμα του Κρατικού Προϋπολογισμού και των αναγκών μείωσης του δημόσιου ελλείμματος ή ενίσχυσης της χρηματοδότησης της επενδυτικής δραστηριότητας. Χαρακτηριστική αυτής της διάβρωσης αποτελεί η εφαρμοσμένη οικονομική πολιτική στην Ελλάδα και στις άλλες Μεσογειακές και άλλες χώρες της Ε.Ε. μετά το 2008 που επιδιώκει κυρίως στο παρόν και το μέλλον την μείωση του δημοσίου ελλείμματος διαμέσου της μείωσης των συντάξεων των μισθών, των κοινωνικών δαπανών και γενικότερα της συρρίκνωσης του κοινωνικού κράτους. Όμως, παρόλα αυτά, πρόσφατα (2011) η Πράσινη Βίβλος για τα ευρωπαϊκά συνταξιοδοτικά συστήματα αναφέρεται, κυρίως, μεταξύ των άλλων, στην διατύπωση των νέων προκλήσεων της οικονομικής κρίσης με βασική κατεύθυνση την «προσαρμογή της εκάστοτε ηλικίας συνταξιοδότησης με το προσδόκιμο ζωής», στην άσκηση της συνταξιοδοτικής πολιτικής από τα κράτη-μέλη, αλλά με ενιαίες, δεσμευτικές αρχές που θα υπερβαίνουν την ισχύουσα μέθοδο ανοιχτού συντονισμού και όχι σε μία επαναδιατύπωση του θεωρητικού υπόβαθρου, του λειτουργικού ρόλου και του στρατηγικού προσανατολισμού του κοινωνικού κράτους και του συστήματος κοινωνικής προστασίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Στο πλαίσιο αυτό, το Σύμφωνο για το ευρώ (Σύννοδος κορυφής 25/3/11 στις Βρυξέλλες) αναφέρει ως σύστημα αξιολόγησης της μακροχρόνιας βιωσιμότητας των συνταξιοδοτικών συστημάτων την παρακολούθηση της εξέλιξης του δημογραφικού παράγοντα και του προσδόκιμου ζωής. Η αναφορά αυτή σημαίνει ότι εάν ένα συνταξιοδοτικό σύστημα στην Ευρωπαϊκή Ένωση δεν είναι οικονομικά βιώσιμο, τότε, κατά τους συντάκτες του Συμφώνου, θα πρέπει να εφαρμοστούν μέτρα, όπως η μείωση των συντάξεων, η αύξηση του ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης ή ένας συνδυασμός των δύο.

Είναι χαρακτηριστικό, ότι οι κατευθύνσεις αυτές έχουν ήδη ενσωματωθεί στην νομοθεσία των κρατών-μελών, όπως και στην Ελλάδα με πιο ιδιαίτερη (Ν. 3863/10) την διάταξη που ορίζει ότι οι δαπάνες συντάξεων (κύρια, επικουρική, εφάπαξ) την περίοδο 2009-60 δεν θα πρέπει να υπερβούν τις 2,5 ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ, την στιγμή που την περίοδο αυτή ο αριθμός των συνταξιούχων στην χώρα μας θα αυξηθεί κατά 70%.

Από την άποψη αυτή, είναι ενδιαφέρον να επισημανθεί η αναγκαιότητα αλλαγής της μονομερούς και αναποτελεσματικής (ηλικία συνταξιοδότησης, προσδόκιμο όριο ζωής) διαχειριστικής προσέγγισης επαρκών και οικονομικά βιώσιμων συστημάτων κοινωνικής πολιτικής. Ως εκ τούτου, θεωρούμε ότι η διαχειριστική και περιοριστική προσέγγιση, αδυνατεί να αντιμετωπίσει τις πολύπλευρες διαστάσεις της μακροχρόνιας οικονομικής βιωσιμότητας και κοινωνικής αποτελεσματικότητας του κοινωνικού κράτους. Και τούτο γιατί εμπεριέχει ένα σοβαρό «γενετικό» λάθος στην σύλληψη, στα μέσα και τους στόχους, το οποίο συνίσταται στον εσφαλμένο ορισμό του προβλήματος, με την έννοια ότι το πρόβλημα στην κοινωνική αποτελεσματικότητα και στην οικονομική βιωσιμότητα του κοινωνικού κράτους στην Ευρώπη δεν είναι για παράδειγμα, το προσδόκιμο ζωής, το όριο ηλικίας συνταξιοδότησης, το ύψος των κοινωνικών δαπανών, κλπ.. Το πρόβλημα, κατά την γνώμη μας, είναι η δυναμική της ανάπτυξης, το μέγεθος της απασχόλησης και η αναδιανομή του εισοδήματος. Γι' αυτό ακριβώς και η συμβολή των παραμετρικών αλλαγών που εφαρμόζονται από το 1990 και μετά στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναφορικά με την οικονομική βιωσιμότητα του κοινωνικού κράτους είναι περιορισμένη, αφού οι υιοθετούμενες λύσεις οδηγούν σε αναποτελεσματικές διαδοχικές νομοθετικές παρεμβάσεις.

Έτσι, οι εφαρμοζόμενες πολιτικές από το 1990 και μετά αποστέρησαν το κοινωνικό κράτος στις χώρες της Ε.Ε. από νέους πόρους παρά την συρρίκνωση των κοινωνικών και συνταξιοδοτικών δικαιωμάτων, χωρίς να καταστεί δυνατή, όπως εξήγγειλε η εφαρμοζόμενη περιοριστική πολιτική νεοκλασικής έμπνευσης, η αντιμετώπιση του διαρθρωτικού προβλήματος του κοινωνικού κράτους, το οποίο συνίσταται στην αποκατάσταση του ρόλου του, του περιεχομένου του, της λειτουργίας του, της χρηματοδότησής του και των στόχων του.

Ειδικότερα για την Ελλάδα είναι ενδιαφέρον να τονισθεί ότι αυτό που θεωρούμε ως κοινωνικό κράτος είναι ένα σύστημα κοινωνικής προστασίας σε μεγάλο ή μικρό βαθμό κατακερματισμένο, εξαρτώμενο θεσμικά και μη θεσμικά, ανορθολογικά και ενοχλητικά από το κράτος, με περιορισμένο σε ποσότητα και ποιότητα επίπεδο παροχών, ανεπαρκές και άνισο φορολογικό σύστημα, ελλιπής χρηματοδότηση, κοινωνικές, διαγενεακές ανισότητες κλπ.

Η παρατήρηση αυτή σημαίνει ότι το κατ' επίφαση κοινωνικό κράτος στην Ελλάδα είναι θεσμοποιημένα απομακρυσμένο από ένα κοινωνικό κράτος της καθολικότητας, της αναδιανομής του εισοδήματος, της ποιότητας των υπηρεσιών του, της λειτουργικότητας του εκτεταμένου δικτύου ασφαλείας του και της από-εμπορευματοποίησης των δημόσιων αγαθών³.

Έτσι, η δομική αυτή αντίφαση του ρόλου, των στόχων και του περιεχομένου του κοινωνικού κράτους στην Ελλάδα, σε σχέση με τις πραγματικές ανάγκες της κοινωνίας, χαρακτηρίζει την υπανάπτυξή του, την διεύρυνση του χάσματος προσδοκιών και αναγκών και την μετατόπιση ως σημαντικού φορέα παροχής κοινωνικής προστασίας στον ιδιωτικό τομέα και στην οικογένεια, η οποία σε όρους πολιτικής οικονομίας δεν περιορίζεται μόνο στα μέλη του νοικοκυριού αλλά λειτουργεί ως ένα μηχανισμός που εμπεριέχει ένα εκτεταμένο δίκτυο κοινωνικών συμπεριφορών συνάθροισης και ανακατανομής πόρων συμβάλλοντας, στον βαθμό που την αφορά, στην αναδιανομή και στην αλληλεγγύη μεταξύ των μελών της⁴.

Με αφετηρία τις προαναφερόμενες θεωρητικές και ερμηνευτικές παρατηρήσεις, το ενδιαφέρον μας επικεντρώνεται στην συγκρότηση μίας θεμελιώδους θεώρησης του κοινωνικού κράτους, στα δεδομένα και τις προκλήσεις της οικονομικής κρίσης και ύφεσης και στην διατύπωση εναλλακτικών προσανατολισμών του κράτους-πρόνοιας στην Ευρώπη και στην Ελλάδα, συνδέοντας δυναμικά και κοινωνικά τις σύγχρονες και μελλοντικές εξελίξεις της εργασίας και του κοινωνικού κράτους με τις τεχνολογικές και παραγωγικές εξελίξεις.

3. Τα δεδομένα και οι προκλήσεις του κοινωνικού κράτους στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Η πρόσφατη οικονομική κρίση και ύφεση με την αύξηση και τη διατήρηση της ανεργίας κατά τα επόμενα χρόνια σε υψηλά επίπεδα, την συρρίκνωση της απασχόλησης και την γήρανση του πληθυσμού και την απόσυρση του κράτους από την παροχή υπηρεσιών και από την χρηματοδότηση, προς όφελος της εμπορευματοποίησης δημόσιων αγαθών (υγεία, εκπαίδευση, κοινωνική προστασία κλπ.) από τον ιδιωτικό τομέα, στερεί το κοινωνικό κράτος από σημαντικούς πόρους και δυναμική αναβάθμισής του, με αποτέλεσμα την συρρίκνωση των επιδόσεών του στην επάρκεια, την ποιότητα, την αλληλεγγύη και την κοινωνική του αποτελεσματικότητα.

Στο πλαίσιο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι οι νομοθετικές παρεμβάσεις που συντελέστηκαν τα τελευταία 20 χρόνια (1998-2008) στα κράτη-μέλη παρά την μείωση του επιπέδου των συντάξεων από 7%-20% , δεν κατόρθωσαν να «θωρακίσουν» την οικονομική κατάσταση των κοινωνικο-ασφαλιστικών συστημάτων ενόψει των νέων δεδομένων και προκλήσεων της οικονομικής κρίσης και ύφεσης.

Παράλληλα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή από το 2000 επικαλέσθηκε την γήρανση του πληθυσμού στην Ευρώπη, ως μείζον οικονομικό και δημογραφικό ζήτημα, μόνο και μόνο για να νομιμοποιηθούν ιδεολογικά κοινωνικο-ασφαλιστικές πολιτικές που είχαν ως κεντρικό στόχο την μείωση της κρατικής παρέμβασης στην παροχή κοινωνικής προστασίας⁵. Έτσι, σε επίπεδο νομοθετικών παρεμβάσεων και στρατηγικής προοπτικής της κοινωνικής πολιτικής στα κράτη-μέλη, η μονομερής αυτή προσέγγιση της γήρανσης του πληθυσμού ως θεμελιώδους αιτίας των ελλειμμάτων του κοινωνικού κράτους, οδήγησε, ειδικότερα, τις προτεραιότητες και τις επιλογές τους στην μετατόπιση του κέντρου βάρους του κοινωνικο-ασφαλιστικού συστήματος από το διανεμητικό (κοινωνική αλληλεγγύη) στο κεφαλαιοποιητικό (εξατομικευμένο) σύστημα κοινωνικής ασφάλισης (ιδιωτικά συνταξιοδοτικά σχήματα, βασική σύνταξη).

Παράλληλα, επιδιώχθηκε από τις νομοθετικές παρεμβάσεις στα κράτη-μέλη, οι επιπτώσεις του δημογραφικού ελλείμματος να χρηματοδοτηθούν από την μείωση των παροχών, αντί η διαμόρφωση μίας δυναμικής μακράς πνοής δημογραφικής πολιτικής

να χρηματοδοτηθεί και να θωρακισθεί με νέους πόρους από την αναπτυξιακή λειτουργία της οικονομίας.

Έτσι, η οικονομική κρίση και ύφεση, η αύξηση της ανεργίας, η γήρανση του πληθυσμού, η αύξηση του προσδόκιμου ορίου ζωής, το δημόσιο έλλειμμα και το δημόσιο χρέος, η μείωση της απασχόλησης και η απομείωση των ομολόγων του ελληνικού δημοσίου κατά 50%, περισφίγγουν δυσμενώς, παρά τις διακηρύξεις «θωράκισης» του κοινωνικού κράτους, την οικονομική κατάσταση των συστημάτων κοινωνικής πολιτικής στην Ελλάδα και στα άλλα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Οι εξελίξεις αυτές στις σημερινές συνθήκες της οικονομικής κρίσης και ύφεσης αντιμετωπίζονται στα κράτη-μέλη με νομοθετικές παρεμβάσεις στην κατεύθυνση κυρίως: της μεταβίβασης σημαντικών βαρών στις νέες γενεές, της μετατόπισης από διανεμητικά σε κεφαλαιοποιητικά συνταξιοδοτικά συστήματα και της εμπορευματοποίησης των δημόσιων αγαθών, με την ανάληψη της χρηματοδότησης από τους χρήστες με την αύξηση των ιδιωτικών δαπανών των νοικοκυριών.

Με άλλα λόγια, τα κράτη-μέλη επιλέγουν σήμερα την προσφιλή και πεπατημένη μέθοδο της εισπρακτικής και αναποτελεσματικής (εκ του αποτελέσματος) λογικής για την χρηματοδότηση του ελλείμματος και την εξασφάλιση πόρων με τρόπους (μείωση των παροχών και επιδείνωση των όρων και των συνθηκών ικανοποίησης των κοινωνικών αναγκών) που διευρύνουν το κοινωνικό έλλειμμα και συρρικνώνουν, τις προϋποθέσεις κοινωνικής συνοχής και αλληλεγγύης, μετατρέποντας σταδιακά το ευρωπαϊκό πρότυπο του κράτους-πρόνοιας σε πρότυπο κράτους-φιλανθρωπίας.

4. Προτεραιότητες και Επιλογές των πολιτικών ενίσχυσης του κοινωνικού κράτους στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Με αφετηρία τα προαναφερόμενα δεδομένα, αποδεικνύεται ότι η επίτευξη του στόχου της βελτίωσης του βιοτικού επιπέδου και της ενίσχυσης του κοινωνικού κράτους στα κράτη-μέλη, προϋποθέτει την επανεξέταση των προτεραιοτήτων και την διατύπωση νέων επιλογών σε ευρωπαϊκό επίπεδο, της οικονομικής, και της κοινωνικής πολιτικής.

Από την άποψη αυτή είναι ενδιαφέρον να τονισθεί ότι τα σημερινά αρνητικά αποτελέσματα στην πραγματική οικονομία της στρατηγικής «των απελευθερωμένων

αγορών και των αποκλεισμένων κοινωνιών» έχουν οδηγήσει ακόμη και τους πλέον υπέρμαχους της άκρατης απελευθέρωσης των αγορών να διατυπώνουν την άποψη ότι «η ολοκληρωτική ιδεολογία δαιμονοποίησης του κράτους και της κυριαρχίας και απελευθέρωσης των αγορών που επινοήθηκε να διαχειριστεί τους πόρους τον 21^ο αιώνα δεν αποτελεί την σωστή κατεύθυνση, ούτε είναι η μόνη λύση». Αναγνωρίζουν μάλιστα ότι για «την σωτηρία του καπιταλιστικού συστήματος τα σημεία των καιρών και η σημερινή εποχή απαιτούν την διαμόρφωση δημόσιων πολιτικών καθώς και την προώθηση συντονισμένων ενεργειών, κυβερνήσεων και κεντρικών τραπεζών». Η αναγνώριση αυτή της κρίσης του καπιταλιστικού προτύπου της άνισης ανάπτυξης οδηγεί την επιστημονική και πολιτική σκέψη στις σημερινές διεθνείς συνθήκες «να σκεφθεί το αδιανόητο», τόσο στο επίπεδο της εναλλακτικότητας με τη μεταμόρφωση του οικονομικού και κοινωνικού συστήματος (από την οικονομία της αγοράς στην οικονομία της αλληλεγγύης), όσο και στο επίπεδο ανασυγκρότησης του πολιτικού συστήματος (πολιτικός μηχανισμός λήψης των αποφάσεων).

Πράγματι, η εναλλακτική προοπτική σ' ένα πρότυπο οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης της οικονομίας της αλληλεγγύης θα εγκαθιδρύσει θεσμούς κοινωνικής συνεργασίας και θα αναπτύξει πολιτικές αναδιανομής του εισοδήματος (δημόσιος πόλος), πολιτικές κοινωνικής αλληλεγγύης και αμοιβαιότητας (κοινωνικός πόλος) και πολιτικές δυναμικής ανάπτυξης και διασύνδεσης των οικονομικών και κοινωνικο-πολιτικών λειτουργιών (αναπτυξιακός πόλος⁶). Βέβαια, η μετάβαση αυτή από την οικονομία της αγοράς στην οικονομία των δημόσιων πολιτικών και της αλληλεγγύης προϋποθέτει, στο πλαίσιο της δομικής διασύνδεσης του «οικονομικού», του «κοινωνικού» και του «πολιτικού» στοιχείου του νέου τύπου οργάνωσης της οικονομίας και της κοινωνίας, ικανούς και υπεύθυνους πολιτικούς σχηματισμούς, ισχυρά συνδικάτα και αξιόπιστα κοινωνικά κινήματα καθώς και δυναμικές και καινοτομικές επιχειρήσεις ανεξαρτήτως του μεγέθους τους.

Το δίλημμα για την Ελλάδα και τα άλλα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ιδιαίτερα στις σημερινές συνθήκες της διεθνούς και ευρωπαϊκής οικονομικής κρίσης και ύφεσης, είναι εάν θα απομακρυνθούν από τις δυσμενείς αυτές προοπτικές με την αμφιβόλου αποτελεσματικότητας «ενεργοποίηση των αυτόματων μηχανισμών σταθεροποίησης των κρατών-μελών και της ευρωπαϊκής οικονομίας» σύμφωνα με «το

Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης» ή «το Σύμφωνο για το ευρώ», ή θα προσανατολισθούν στην σύλληψη ενός νέου θεωρητικού υποδείγματος και στον σχεδιασμό και την οργάνωση ενός νέου προτύπου (οικονομία της αλληλεγγύης) οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης.

Πιο συγκεκριμένα το «Σύμφωνο για το ευρώ» στην Ευρώπη (Σύνοδος Κορυφής της 25/3/11 στις Βρυξέλλες), για την αντιμετώπιση της κρίσης χρέους των κρατών-μελών, περιλαμβάνει την επιστροφή στην οικονομική πολιτική του «ορθοφιλελευθερισμού» που εφαρμόστηκε στην Γερμανία κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης και ύφεσης του 1929, με την προώθηση μίας αορίστου χρόνου περιοριστική πολιτική νομοθετικά προβλεπόμενης σε πανευρωπαϊκό επίπεδο (καθορισμός με νόμο των ανώτατων ορίων του δημόσιου ελλείμματος και στου δημόσιου χρέους). Ειδικότερα το «Σύμφωνο για το ευρώ» θεωρεί αναγκαία: α) την αύξηση των ορίων ηλικίας συνταξιοδότησης στα 67 έτη ή και παραπάνω, ανάλογα με την αύξηση του προσδόκιμου ορίου ζωής, β) την μείωση των ποσοστών αναπλήρωσης των κύριων και επικουρικών συντάξεων, γ) την μείωση των μισθών, δ) την αύξηση των φόρων και ιδιαίτερα των έμμεσων φόρων, ε) την γενίκευση της ευελιξίας στις μορφές απασχόλησης, στις συλλογικές συμβάσεις και στις εργασιακές σχέσεις, στ) την μείωση των κοινωνικών δαπανών, κλπ, προκειμένου να εξασφαλισθούν πόροι, σύμφωνα με την αντίληψη των συντακτών, για την αντιμετώπιση του χρέους, των ελλειμμάτων και την δημιουργία συνθηκών βελτίωσης του επιπέδου ανταγωνιστικότητας της ευρωπαϊκής οικονομίας.

Όμως, το ουσιαστικό λάθος αυτού του Συμφώνου, εκτός των άλλων, συνίσταται στο γεγονός ότι το «Σύμφωνο του ορθοφιλελευθερισμού» του μεσοπολέμου σχεδιάστηκε για να αντιμετωπίσει την ύφεση και τον υψηλό πληθωρισμό, ενώ σήμερα απαιτείται να αντιμετωπισθεί η ύφεση και η υψηλή ανεργία. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο η υλοποίησή του θα στεφθεί από την μη επίτευξη ακόμη και των στόχων που το ίδιο το Σύμφωνο θέτει, δηλαδή εργασία χωρίς δικαιώματα, οδηγώντας σε νέα κρίση την ευρωπαϊκή οικονομία.

Από την άποψη αυτή, αξίζει να σημειωθεί ότι οι ασκούμενες πολιτικές λιτότητας την περίοδο 2009-2011 στην Ελλάδα, Πορτογαλία, Ισπανία, Ιρλανδία, Ρουμανία, βύθισαν την οικονομική δραστηριότητα αυτών των χωρών σε ύφεση με σημαντική μείωση των

εισοδημάτων και αύξηση της ανεργίας, με ό,τι αυτό αρνητικά συνεπάγεται για την ενίσχυση και αναβάθμιση του κοινωνικού κράτους.

Πιο συγκεκριμένα, όπως έχει αποδειχθεί από την επιστημονική έρευνα, οι προαναφερόμενες χώρες που χαρακτηρίζονται από χαμηλό επίπεδο προστασίας της απασχόλησης και σημαντική μείωση των μισθών και των εισοδημάτων, υπέστησαν και θα υποστούν στο άμεσο μέλλον την μεγαλύτερη αύξηση της ανεργίας από αυτή της τελευταίας τριετίας 2009-2011.

Από την άποψη αυτή είναι χαρακτηριστικό ότι στις χώρες της ευρωζώνης η ανεργία έφθασε στα επίπεδα των 16,2 εκατ. ατόμων (2011), όσο δηλαδή είναι ο πληθυσμός της Ολλανδίας.

Στην Ελλάδα, εξετάζοντας τα στατιστικά στοιχεία της Τρόικα για την ανεργία το 2011 (16%), διαπιστώνεται ότι η ομάδα ηλικιών (15-24 ετών) έχει φθάσει στα επίπεδα του 42,3%, με αυξητικές προβλέψεις κατά τα αμέσως επόμενα χρόνια κατά τα οποία προβλέπεται ότι θα δημιουργηθούν στην ελληνική οικονομία συνθήκες κραχ ανεργίας (2012 πρόβλεψη Τρόικας 17,5%, εκτίμηση ΙΝΕ 21% και εκτίμηση πραγματικής ανεργίας 26% του εργατικού δυναμικού).

Κατά συνέπεια, το «Σύμφωνο για το ευρώ» στην Ευρωπαϊκή Ένωση, στερούμενο παντελώς αναπτυξιακών στοιχείων καθώς και εισοδηματικών και κοινωνικών ισοδύναμων στην επιβολή των μέτρων δημοσιονομικής πειθαρχίας, οδηγεί την ευρωπαϊκή οικονομία και την οικονομία των κρατών-μελών σε συρρίκνωση της ζήτησης και της κατανάλωσης καθώς και στην δημιουργία συνθηκών μίας νέας οικονομικής κρίσης και ύφεσης κατά την δεκαετία 2010-2020. Από την άποψη αυτή, παρουσιάζουν ενδιαφέρον οι προβλέψεις του Ινστιτούτου Oliver Wiman (2011) καθώς και του P. Artus (2011) για την επιστροφή της παγκόσμιας και της ευρωπαϊκής οικονομίας σε μία σοβαρότερη οικονομική κρίση κατά την προαναφερόμενη δεκαετία, εξαιτίας: α) της διεύρυνσης της κρίσης χρέους και της επιδείνωσης της οικονομικής κατάστασης των χωρών, β) της αύξησης των τιμών των πρώτων υλών κατά την τρέχουσα δεκαετία και γ) των περιοριστικών νομισματικών και δημοσιονομικών πολιτικών που οδηγούν σε νέα ύφεση και σε αύξηση της ανεργίας.

Έτσι, το «Σύμφωνο για το ευρώ» της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εκτός των άλλων, αποτελεί σύμφωνο υψηλού κινδύνου, με την έννοια, της παράτασης και στην συνέχεια της επιστροφής στην ύφεση της ευρωπαϊκής οικονομίας, της αύξησης της ανεργίας και της αδυναμίας επιστροφής στην ανάπτυξη, στην αναδιανομή του εισοδήματος και στην ενίσχυση του κοινωνικού κράτους.

Από την άποψη αυτή, φαίνεται ότι η κοινωνική δυναμική και ο σύγχρονος ευρωπαϊκός στοχασμός θα οδηγήσουν την ευρωπαϊκή ήπειρο στην απόκτηση μίας νέας συλλογικής αλληλεγγύης, ολοκληρωμένης κοινωνικο-οικονομικής ανάπτυξης και ευρωπαϊκής πολιτικής ενοποίησης.

Κατά συνέπεια, εάν το ζήτημα των κοινωνικών πολιτικών και των κοινωνικών προτεραιοτήτων και επιλογών στην Ευρωπαϊκή Ένωση δεν επανεξετασθεί στις νέες συνθήκες της κρίσης και μετά την κρίση πολιτικά (όχι διαμεσολαβητικά μεταξύ αγορών και πολιτών), συνθετικά και ολιστικά, τότε θα είμαστε μάρτυρες μίας πολιτικής διεύρυνσης των κοινωνικών ανισοτήτων, του κοινωνικού ελλείμματος και συρρίκνωσης του κοινωνικού κράτους.

5. Επίλογος

Με αφετηρία αυτά τα δεδομένα και ιδιαίτερα στις σημερινές συνθήκες της οικονομικής κρίσης στην Ευρώπη, επιβάλλεται ο κεντρικός στόχος ενίσχυσης του κοινωνικού κράτους στην Ευρωπαϊκή Ένωση να επιτευχθεί μεταξύ άλλων, με την: **α)** θεσμική προώθηση της ευρωπαϊκής πολιτικής απασχόλησης και των πολιτικών ενίσχυσης του κοινωνικού κράτους με όρους σχεδιασμού, διαμόρφωσης και υλοποίησης κοινωνικής πολιτικής και όχι με όρους υλοποίησης αποσπασματικών projects, **β)** ανεύρεση νέων πόρων σε πανευρωπαϊκό επίπεδο για την χρηματοδοτική ενίσχυση των νέων προκλήσεων (πχ. γήρανση του πληθυσμού, ανεργία, φτώχεια, κοινωνικός αποκλεισμός κλπ) και **γ)** προώθηση οργανωτικό-λειτουργικών, χρηματοδοτικών και κοινωνικο-πολιτικών επιλογών συγκρότησης του ευρωπαϊκού κράτους-πρόνοιας.

Διαφορετικά, ο όποιος άλλος προσανατολισμός του κοινωνικού κράτους στην Ευρωπαϊκή Ένωση, θα αποδειχθεί εκτός χρόνου, εκτός προσδοκιών και βεβαιοτήτων στις αρχές του 21ου αιώνα για τους πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σε μία τέτοια προοπτική θα είμαστε μάρτυρες αποδόμησης του «κοινωνικού» και του «συλλογικού»

σε όφελος του «ατομικού, υπονόμευσης και συρρίκνωσης του κοινωνικού κράτους και έλλειψης της φερεγγυότητας των συστημάτων κοινωνικής προστασίας στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Όμως, διερωτόμαστε, μία τέτοια προοπτική των συστημάτων κοινωνικής πολιτικής, τι προοιωνίζει για το μέλλον του κράτους-πρόνοιας και των πολιτών στην Ευρώπη;

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- Aglietta, M. (2008). *La crise*. Paris: Michalon.
- Attali, J. (2007). *L'avenir du travail*. Paris: Fayard.
- Bureau International du Travail : Étude d'ensemble concernant les instruments relatifs à la sécurité sociale, Genève 2011.
- Cohen, D. (2010). Η ευημερία του κακού. Αθήνα: Πόλις.
- Commission Européenne: Livre vert – Vers des systèmes de retraites adéquats, viables et surs en Europe, Bruxelles 2010.
- Concialdi, P. (2005). Retraites: on vous ment! Paris: En clair Mango.
- Gough, I. (2008). *Η πολιτική οικονομία του κοινωνικού κράτους*. Αθήνα: Σαββάλας.
- Husson, M. (Novembre 2009). Le choc de la crise, le poids du chômage. *Chronique Internationale de l'IRES*, n. 121.
- Laville, J. (2007). *L'économie solidaire*. Paris: Hachette.
- Papadopoulos, Th. and Roumpakis, A. (2009). "Familistic welfare capitalism in crisis: The case of Greece, ERI working paper series, WP-09-14.
- Papadopoulos, Th. (1996). "Family" state and social politics for children en Greece, στο Bronnen J. and O'Brien on (eds) children and families: Research and Policy, London, Falmer Press, pp 171-188.
- Pourcel, P. (2006). *La protection sociale*. Paris: Bréal.

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

- Κρητικός, Α. (2010). *Παράγοντες αλλαγής των κοινωνικών κρατών την εποχή της παγκοσμιοποίησης: Συντάξεις και πολιτικές απασχόλησης*. Αθήνα: Νήσος.
- Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα: Ετήσια Έκθεση 2009, Φρανκφούρτη 2010.
- ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ: Η ελληνική Οικονομία και Απασχόληση, Αθήνα 2010.
- Τράπεζα της Ελλάδας: Έκθεση του Διοικητή έτους 2010, Αθήνα 2011.